

Т.І. Борбат (Магілёў)

**КАНТРАСТ У ПРОЗЕ С.ГРАХОЎСКАГА
(на матэрыяле аўтабіяграфічнай аповесці
“Зона маўчання”)**

Аповесць “Зона маўчання” – самая жудасная з лагернага цыкла твораў С.Грахоўскага, своеасаблівая “калымская энцыклапедыя”, дзе глыбока і шырока паказаны кругі пекла. Хоць паняцце “пекла” ў яго рэлігійным

значэнні трактуецца некалькі па-іншаму: у пекле пакутуюць грэшнікі, у савецкім жа лагерах – нявінныя.

Свет ГУЛАГа антаганістычны і супярэчлівы, таму сутнасць паднявольнага жыцця знаходзіць у прозе С. Грахоўскага адэкватнае яму мастацкае ўвасабленне ў рознага роду кантрастах, антаніміі. Ісціна заўсёды дыялектычная. Праўда аб лагерах тым больш адназначнай быць не можа. У гэтым кантэксце прыём кантрасту, апазіцыйнасці становіцца вядучым пры набліжэнні да ісціны.

Антаганізм лагернага свету падштурхнуў С.Грахоўскага да выкарыстання кантрасту на кампазіцыйным узроўні, на ўзроўні сістэмы вобразаў. Так, у аповесці супрацьпастаўлены розныя адносіны да працы: прафесіяналізм пры выкананні службовага абавязку, чалавечнасць, спагада (Вольга Рыгораўна Вінаградава, Сцяпан Гаўрылавіч Цокур – “Нявольнікі-артысты”, “Апошні лагпункт”) кантрастуюць у творы з амаральнасцю следчых (“Чаму? За што? Навошта?”, “Арышт”, “Пазбаўлення волі на плоччы Волі”).

Героі адрозніваюцца не толькі ўнутрана, але і знешне. Напрыклад, мілая, прыгожая Вольга Рыгораўна, ціхі, мяккі Цымбалюк і жорсткі Самойлаў: “Правільныя рысы твару, круглыя і нейкія нерухомыя вочы адразу выдавалі яго суровасць”. Часам супярэчнасці заключаны ў адным образе. Так, кульгавы кандзей Валодзя Лісоўскі “з выгляду быў суровы і няўмольны, а ў душы спагадлівы і мяккі”. Ці начальнік лагпункта Цокур: “мог накрываць, абляяць, загадаць пасадзіць на дзесяць сутак, а цішком буркнуць дзяжурнаму”, каб той у сталоўцы пакарміў “дахадзягу”. А вось Сямёнаў – на першы погляд нармальны чалавек, “статны, бялявы, шэравокі, са светлым ружовым тварам, а паслухаеш – і дзівішся, адкуль столькі жорсткасці, нянавісці да гэтых няшчасных, паабдзіраных хадзячых нябожчыкаў”.

Кантрасты на ўзроўні аднаго героя, вобраза становяцца выражэннем перакананасці С.Грахоўскага ў тым, што лагер не змог вынішчыць да канца ў чалавеку веру, дабрывню, спагаду. Уся кніга прасякнута любоўю да чалавека.

Дэталёвыя, падрабязныя апісанні часцей за ўсё з’яўляюцца разгорнутымі супрацьпастаўленнямі. Апісанне вопраткі лагернага начальства, рэцыдывістаў-крымінальнікаў кантрастуюць у параўнанні з цёмнай, бруднай масай дахадзяг. Віцёк Мілашчкін: “губаты, шыракатвары блацяк з “фіксаю” на пярэднім зубе, у новым мультановым бушлаце, закасаных валёнках і з тоўстым кантовым кіем у руцэ”. Начальнік лагпункта: “рыхлатвары, з чырвонымі, трахомнымі павекамі, у белым казловым кажусе, фетравых бурках і чорнай кубанцы”. Дзесятнік: “круглавокі, сярэдняга росту і веку мужчына ў новых валёнках і ватных штанах, зграбным чорным паў-

кажушку <...>”. Іх манера паводзін, вопратка, мова сведчаць аб тым, што тут, у лагеры, яны – “гаспадары жыцця”. А вось як выглядае былы рэктар БДУ прафесар Рудніцкі: “Худы і высокі, як бацян, тоненькія ногі ўкручаны салдацкімі абмоткамі, на галаве прапалены малахай <...>”.

Яшчэ адзін прыём, які выкарыстоўвае пісьменнік у творы. Сутнасць яго заключаецца ў будзённым, нават зніжаным тоне апавядання аб фактах і з’явах выключных, трагічных па сваіх выніках. Такія апісанні адзначаны эпічным спакоем. Думаецца, што спакойны тон апавядання адлюстроўвае і прызвычаенасць зняволеных да смерці, да жорсткасці лагернага жыцця. Смерць у лагеры – не падзея. Ежа, цяпло, лісты з дому – гэта важна. Смерць – будзённасць. Жудасна чытаць, як санітар санчасці Лясэр спакойна выконвае свае абавязкі. “Яму трэба ўносіць і выносіць з палат і ў палаты жывых і мёртвых. Ён пад’язджае да барака з невялікімі саначкамі, лёгкага, як дзіця, здымае з нараў былога “контрыка”, кладзе на саначкі і вязе ў так званы морг. <...>Мёрзлых расстаўляе каля сцен, свежых кладзе на заледзянелую зямлю. <...>”. Па-свойму абыходзілася з мёртвымі і Нюрка Пінчанка, якая мела абавязак вывозіць мерцвякоў з зоны. У час завірухі яна іх пастроіла ў лесе, нібы брыгаду: “ <...> Пакласці – снег замяце, не знойдзеш. Пачала ставіць, а яны пругкія, як калы, і звіняць, нібы шклянныя <...>”.

Запалада ў душу толькі смерць, убачаная ўпершыню. Гінуць людзі блізкія і незнаёмыя для аўтара-апавядальніка. Але ў большасці выпадкаў ён нікога не аплаквае. Быў чалавек побач – і знік. Заўтра так загінуць можа і ён сам. Будзённа распавядае С.Грахоўскі і пра такія трагічныя падзеі, як самагубства ці членашкодніцтва.

Раскрываючы перад чытачом свет ГУЛАГа, распавядаючы пра яго жорсткасць і бесчалавечнасць, С.Грахоўскі выкарыстоўвае прыём кантрасту. Здаецца, што мастак бясстрашна канстатуе, пералічвае факты. На самой жа справе, менавіта гэта натуральнасць, будзённасць і ўражае.

Цяжка даводзілася на лесапавале “сынам Каўказа, якія сypаліся адзін за адным, як мухі”. “Пакуль дойдзе да ачаплення – духі вон”.

Суро́ва, лаканічна, дакладна. Лаканізм гэты – спрасаваньня боль і гнеў аўтара. Такім чынам, эфект уздзеяння прозы С.Грахоўскага – у кантрасце суро́вага супакою апавядальніка і выбуховага яе зместу.

“Зона маўчання” С.Грахоўскага, безумоўна, мае значэнне дакументальнага сведчання. Сам паэт прайшоў праз тэя кругі пекла, пра якія расказаў. Звернута да сумлення і душы народа, нацыі, асобнага чалавека, аповесць з’яўляецца своеасаблівым папярэджаннем, каб падобнае не паўтарылася зноў.